

PUBLIC LENDING RIGHT

Czym jest „Public Lending Right”? [Zdecydowaliśmy się zachować termin w języku angielskim, ponieważ jest powszechnie znany i używany, a nie ma jednego dobrego tłumaczenia na język polski. Można go tłumaczyć jako „prawo do wypożyczeń publicznych”, spotkałyśmy się również z terminem „opłata wypożyczeniowa”. Jak widać rozbieżności są spore. – przyp. tłum.]

Terminem „Public Lending Right” (PLR) określa się dwa odrębne zjawiska.

1. Public Lending Right może być jednym z ograniczonych, monopolistycznych praw przyznanych właścicielowi praw autorskich. Daje ono prawo właścicielowi do zezwalania bądź zakazania wypożyczeń publicznych (public lending) jego dzieła po tym jak zostało ono wprowadzone do obrotu, np. opublikowane. Właścicielem praw autorskich może być autor lub przedsiębiorstwo, na które autor przeniósł swoje prawa majątkowe, np. dom wydawniczy. Wydanie zezwolenia na wypożyczenia publiczne może nastąpić w drodze udzielenia licencji i wypłaty tantiem autorom poprzez organizacje zbiorowego zarządzania prawami autorskimi. W niektórych krajach rozwiązaniem alternatywnym do PLR jest usankcjonowane prawnie „prawo do wynagrodzenia” (remuneration right).

2. Public Lending Right może być także „prawem do wynagrodzenia”. Jest to koncepcja ukierunkowana na prawa autora. Na jej podstawie autor (nie koniecznie właściciel praw autorskich) otrzymuje finansowe zadośćuczynienie za publiczne wypożyczenie jego dzieł. Kraje, które zdecydowały się wprowadzić prawo do wynagrodzenia, mogły ustalić własne kryteria oceny, kto ma prawo do otrzymywania wynagrodzenia. Ich celem może być promowanie kultury, np. wynagrodzenia mogą być ograniczone do autorów, którzy piszą w języku narodowym, co ma wspierać rozwój kultury narodowej.

Public Lending Right stosuje się tylko do dzieł mających postać materialną, np. drukowanych książek, nagrań muzycznych. Nie stosuje się do materiałów w formie elektronicznej ani do fragmentów informacji z baz danych. Obydwie te formy podlegają licencjonowaniu

Porównaj rozdział Stosunek prawa autorskiego do prawa o zobowiązaniach umownych: zasoby elektroniczne i konsorcja biblioteczne.

Praktyka

Jak podaje PLR International Networkⁱ, system PLR istnieje w 19 krajachⁱⁱ, a 21 krajów rozpoczęło prace na jego wprowadzeniemⁱⁱⁱ.

Należy podkreślić, że nie ma międzynarodowej regulacji dotyczącej PLR. Innymi słowy, nie istnieje żaden międzynarodowy traktat ani konwencja, wymagająca od jakiegokolwiek państwa ustanowienie systemu PLR (w rzeczywistości, kiedy w 1996 roku negocjowano traktat WIPO o prawie autorskim, podjęto decyzje o wykluczeniu z prac zagadnienia PLR, ze względu jego wpływ na biblioteki i edukację w krajach rozwijających się).

Public Lending Right w Unii Europejskiej

W Unii Europejskiej istnieje nakaz prawny, nakładający na kraje członkowskie obowiązek ustanowienia systemu PLR. Jest nim dyrektywa w sprawie najmu i użyczenia z 1992 roku.

Musi być ona zaimplementowana we wszystkich 27 (od 2007 roku) krajach członkowskich, a także w krajach, które nie są członkami UE, ale chcą uczestniczyć w jednolitym rynku europejskim, np. w krajach należących do Europejskiego Obszaru Gospodarczego (Norwegia, Islandia i Liechtenstein).

Idea PLR narodziła się w XIX wieku w Europie. Pisarze, twórcy literatury pięknej, byli przekonani, że rozpoczynający się w tym czasie rozkwit wypożyczalni publicznych, powoduje utratę ich zysków. Pierwszym krajem, w którym w 1946 roku ustanowiono PLR była Dania. Wkrótce dołączyły do niej Norwegia i Szwecja.

W dużym skrócie, prawo europejskie nakazuje, aby autorzy książek, filmów i innych dzieł chronionych prawem autorskim (według uznania krajów członkowskich), a także inni dysponenti praw autorskich, mieli prawo do zezwalania bądź zakazywania wypożyczeń w instytucjach takich jak biblioteki publiczne lub też miały prawo do otrzymywania wynagrodzenia za takie wypożyczenie. Innymi słowy zaaprobowana obydwie koncepcje PLR.

Dokumenty wskazują, że w większości krajów członkowskich PLR nie spotkały się z wielkim entuzjazmem. Na mocy dyrektywy z 1992 roku, Komisja Europejska powinna w 1997 roku przedstawić raport z implementacji dyrektywy. Jednak z powodu poważnych opóźnień implementacji w kilku krajach, Komisja mogła przygotować raport dopiero w 2002 roku, czyli 10 lat po wejściu w życie dyrektywy. Komisja podjęła działania przeciwko trzynastu z piętnastu należących od początku do UE krajów, w tym Francji, Grecji, Irlandii, Luxemburgowi, Holandii i Wielkiej Brytanii. W niektórych przypadkach rozpoczęła postępowanie przeciwko państwom przed Europejskim Trybunałem Sprawiedliwości za nie zaimplementowanie dyrektywy bądź niewłaściwą implementację (Belgia, Włochy, Portugalia i Hiszpania zostały już ukarane). Dodatkowo istniała obawa, że kraje skandynawskie stosują PLR w sposób dyskryminujący. Szwecja przyznała prawo tylko autorom krajowym bądź rezydentom, a Dania i Finlandia tylko dziełom powstałym w języku narodowym.

Jednym z powodów takiej sytuacji może być charakter prawny dyrektyw, które są elastycznym instrumentem prawa europejskiego, pozostawiającym krajom członkowskim pewną przestrzeń na ich niezamierzoną błędną interpretację czy swobodę działania. Ponieważ dyrektywa zezwala na wyłączenie pewnej grupy instytucji zajmujących się wypożyczaniem z obowiązku stosowania PLR, kilka krajów członkowskich wyłączyło wiele rodzajów takich instytucji, co w efekcie spowodowało problemy. W opinii Komisji Europejskiej, praktyka wyłączania zbyt dużej ilości instytucji może spowodować, że system PLR okaże się nieefektywny.

Inny powód stanowi fakt, że dla większości krajów Public Lending Right nie jest częścią narodowej tradycji. Jest to obce pojęcie, które wymaga ustanowienia nowych systemów administracji i wynagradzania. Niektóre kraje członkowskie wspierają autorów w inny sposób, np. poprzez znaczące zwolnienia podatkowe.

W jaki sposób obliczane są należności?

Każdy kraj ma inny sposób obliczania należności. W Unii Europejskiej wynagrodzenie jest związane z wykorzystaniem dzieła (co oznacza, że można do nich zaliczyć dzieła encyklopedyczne, zwykle nie wypożyczane przez biblioteki). Inne kraje wyliczają płatności na podstawie liczby wypożyczeń, liczby egzemplarzy znajdujących się w magazynach

bibliotecznych, liczby zarejestrowanych czytelników lub wypłacają bezpośrednio autorom dotacje wynegocjowane z instytucjami ich reprezentującymi.

Wysokość kwoty wypłacanej autorom zwykle jest skromna. Może też być określona maksymalna kwota, jaką można wypłacić indywidualnemu autorowi. Jednakże łączna wysokość takiej wypłaty może być znaczna. Każdego roku w Danii na obsługę PLR wydaje się około 20 milionów EURO, co stanowi około 5% wydatków bibliotek publicznych^{iv}. W Wielkiej Brytanii w 2006 roku, na PLR wydano ponad 11 milionów EURO^v.

We wszystkich krajach, z wyjątkiem Holandii, wynagrodzenia oraz koszt administrowania PLR pokrywa państwo.

Zalecenia dla bibliotek^{vi}

Kiedy w 1917 roku, podczas dorocznej konferencji Duńskiego Stowarzyszenia Bibliotek, jeden z duńskich autorów zażądał wynagrodzenia za publiczne wypożyczanie jego książek, bibliotekarze i wydawcy sprzeciwili się temu pomysłowi. Wywołało to dyskusję, czy wypożyczenia w bibliotekach publicznych jest korzystne czy też niekorzystne dla autorów. Będące podstawą roszczeń autorów przypuszczenie, że wypożyczanie w bibliotekach publicznych skutkuje utratą ich zysków nie zostało udowodnione. Biblioteki są znaczącymi nabywcami opublikowanych dzieł, kupując je często w znacznej ilości egzemplarzy. Promując książki, umożliwiają czytelnikom odkrywanie nowych autorów. Czytelnicy mogą ich również odkrywać przez przypadek, szperając na bibliotecznych półkach. Biblioteki są również platformą ogólnokrajowego rozpowszechniania dzieł.

Tam gdzie ustanowiony został system PLR, biblioteki publiczne stanowią jego podstawę. Dostarczają informacje o ilości wypożyczeń, ilości przechowywanych egzemplarzy czy też liczbie zarejestrowanych użytkowników. Statystyki te służą administratorom systemów PLR do wyliczania stawek rocznych wynagrodzeń. Współpraca z biblioteką jest zatem niezbędna dla tworzenia, utrzymywania i administrowania systemem PLR. W krajach, w których PLR są dobrze prowadzone, a bibliotekarze są konsultantami przy zakładaniu i administrowaniu systemami, doświadczenia bibliotek są w znacznej mierze pozytywne. PLR stwarzają nowe możliwości ustanowienia i rozwijania partnerskich relacji z autorami, a także promocji biblioteki publicznej poprzez spotkania autorskie i publiczne wsparcie udzielane w ten sposób bibliotekom przez autorów.

Międzynarodowa Federacja Stowarzyszeń i Instytucji Bibliotekarskich (IFLA) nie popiera zasad PLR uważa bowiem, że mogą one zagrozić wolnemu dostępowi do usług oferowanych przez biblioteki publiczne^{vii}. Wypożyczenia publiczne są kluczowe dla kultury oraz edukacji i powinny być dostępne dla wszystkich bez żadnych ograniczeń. Stanowisko to opiera się na kilku przyjętych założeniach:

- podstawowe wartości IFLA;
- biblioteki publiczne co do zasady powinny być darmowe;
- wypożyczenie przez biblioteki opublikowanych materiałów nie powinno być ograniczane przepisami czy umowami;
- fundusze na wypłaty za wypożyczenia publiczne powinny zapewnić przez państwo, nie powinny zaś pochodzić z budżetów bibliotek.

IFLA opracowała rekomendacje dotyczące wprowadzenia i modyfikacji PLR, finansowania, ram prawnych, definicji, konsultacji oraz zaangażowania bibliotekarzy w tworzenie i

działanie PLR.

PLR a kraje rozwijające się

IFLA uważa, że PLR powinno zostać odrzucone w imię wyższego interesu publicznego w sytuacjach, gdy państwo nie jest w stanie finansować PLR bez okrojenia środków przeznaczonych na bardziej fundamentalne potrzeby społeczne. W szczególności, PLR nie powinno się wprowadzać w krajach nie zaliczanych przez Bank Światowy do wysoko- lub średniozamożnych.

W krajach rozwijających się najważniejsze jest, by środki przeznaczone na cele kulturalne i edukacyjne były użyte do zapewnienia szerokiego dostępu do kształcenia oraz na rozwój dobrego systemu usług i infrastruktury bibliotek publicznych. Biblioteki muszą być w stanie przeznaczać zasadniczą część swoich, często bardzo skąpych, środków budżetowych na zwiększanie piśmienności społeczeństwa i zaspokajanie podstawowych potrzeb edukacyjnych. Należą do nich: zapewnianie studentom dostępu do nowoczesnych źródeł nauczania, rozwój innowacyjnych usług, przynoszących zwłaszcza społecznościom wiejskim i słabo rozwiniętym tak potrzebne informacje na temat opieki zdrowotnej, zapobiegania AIDS, technik rolniczych i zasad społeczeństwa demokratycznego.

Public Lending Right w epoce cyfrowej?

PLR ma zastosowanie tylko do dzieł wyrażonych w formie materialnej, takich jak książki. Nie stosuje się ich do książek elektronicznych (electronic books) i innych materiałów w formie cyfrowej. Wielki znak zapytania stanowi rola PLR w epoce cyfrowej, która charakteryzuje się większą kontrolą dysponentów praw autorskich nad dostępem i wykorzystaniem dzieł. Kontrolę tę sprawuje się dzięki połączeniu mechanizmów prawnych (licencje) i narzędzi technologicznych (technicznych zabezpieczeń). Na przykład, jeśli użytkownik wypożyczy książkę z biblioteki publicznej, właściciel praw autorskich nie może skontrolować, kto czyta książkę i gdzie jest czytana, podczas gdy może wykonać taką kontrolę w stosunku do materiałów w formie cyfrowej. Bibliotekarze muszą zadbać o to, aby te czynniki były brane pod uwagę przy okazji jakichkolwiek działań mających na celu rozszerzenie PLR na materiały w formie cyfrowej.

Stanowiska oraz opinie bibliotek i organizacji bibliotekarskich

EBLIDA statement on the infringement procedures over Public Lending Right
http://www.eblida.org/position/PLR_Statement_March04.htm

IFLA Committee on Copyright and other Legal Matters (CLM)
Background paper on Public Lending Right
<http://www.ifla.org/III/clm/p1/PublicLendingRight-Backgrouh.htm>

IFLA Position on Public Lending Right
<http://www.ifla.org/III/clm/p1/PublicLendingRigh.htm>

Odnosiniki

European Commission Rental and Lending Right
http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/rental-right/rental-right_en.htm

PLR International

<http://www.plrinternational.com/>

Sytuacja w Polsce

W 2000 roku znowelizowano ustawę o prawach autorskich i prawach pokrewnych, dostosowując ją do wymogów dyrektywy w sprawie prawa najmu i użyczenia. Ustawodawca określił, że za korzystanie z utworu w ramach najmu i wypożyczania stosowne wynagrodzenie ma być wypłacane za pośrednictwem organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub pokrewnymi i obowiązek ten obciąża korzystającego z utworu audiowizualnego^{viii}. Art. 28 ustawy, stanowiący wyjątek od wyłącznego prawa wypożyczania na rzecz bibliotek, archiwów i szkół, pozostał niezmieniony. W literaturze pojawiły się obawy, że implementacja dyrektywy wymusi wprowadzenie opłat za wypożyczenia^{ix}, ale zostały one rozwiane odpowiedzią na interpelację poselską nr 5067 z dnia 16 listopada 2000 roku, w której ówczesny Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Kazimierz Michał Ujazdowski, zdecydowanie stwierdził, że art. 28 polskie ustawy zgodny jest z dyrektywą dotyczącą najmu^x.

Fundusz Promocji Czytelnictwa

W sierpniu 2004 roku na stronach WWW Ministerstwa Kultury opublikowany został Projekt Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2013. Jeden z załączników nosił tytuł *Promocja czytelnictwa i rozwój sektora książki*^{xi}. W dokumencie głównym autorzy projektu sugerowali podjęcie debaty społecznej nad założeniami do utworzenia Narodowego Funduszu Promocji Czytelnictwa, z opłat pobieranych od wypożyczania zbiorów bibliotecznych (od 0,10 zł do 0,50 zł). Efektem tych wpłat mógłby być Narodowy Instytut Czytelnictwa, który zajmowałby się badaniem czytelnictwa w Polsce oraz zakupami do bibliotek. Środki funduszu w proporcji 50% zasiliłyby zakupy dla bibliotek, w 20% wsparłyby rozwój infrastruktury bibliotecznej oraz w 30% przeznaczone byłyby na *promocje czytelnictwa, tantiemy dla autorów i wydawnictw*^{xii}. Tyle dokument główny. W załączniku czytamy natomiast, że „w celu zwiększenia budżetu na (poprawę jakości zbiorów bibliotecznych) w latach 2006-2013 proponuje się przedyskutowanie z partnerami społecznymi, środowiskiem twórców, środowiskami wydawców i bibliotekarzy możliwość wprowadzenia w Polsce public lending right`'s, pokrywanych z symbolicznych opłat za wypożyczenie książek przez czytelników (np. od 0,20 do 0,50 zł za wypożyczenie jednej książki). Wpłaty z tego tytułu zasiliłyby utworzony przez ministra kultury Fundusz Promocji Czytelnictwa, zarządzany przez publiczną instytucję (np. przez Narodowy Instytut Biblioteczny, utworzony w przyszłości m.in. w celu wypełniania zadań z zakresu pogłębionych badań czytelnictwa oraz przeprowadzania centralnych zakupów dla bibliotek). Fundusz Promocji Czytelnictwa byłby dzielony w proporcji: 50% - na programy wspierania twórczości literackiej, dofinansowanie wydawnictw, organizację imprez promujących książkę, finansowanie programów badawczych; 50 % - na dwa rodzaje inwestycji: fundusz zakupów dla bibliotek (20%) i unowocześnianie infrastruktury (30%)^{xiii}. Czytając te dokumenty, przede wszystkim warto zwrócić uwagę na sposób rozdysponowania pozyskanych pieniędzy. Tylko mała ich część miała zostać przekazana właścicielom praw autorskich. Z pozostałych wpłat czytelników Ministerstwo Kultury zamierzało finansować swoje statutowe cele.

Rada Ministrów przyjęła projekt Narodowej Strategii Rozwoju Kultury w dniu 21 września 2004 roku. Jednakże do dziś projekt ten nie został w pełni realizowany. Jak na razie nie doczekaliśmy się bowiem wprowadzenia Public Lending Right do prawa polskiego.

Wydaje się jednak, że wcześniej bądź później PLR w jakiejś formie zostanie w Polsce zaimplementowane. Wymaga od nas tego Unia Europejska, taka jest również tendencja na świecie. Dyskusja powinna się zatem skupić na tym, kto ma płacić za wypożyczenia materiałów bibliotecznych. Czytelnik, biblioteka czy państwo? Odpowiedź jest oczywista, ale należy uświadomić decydentów, że tak naprawdę fundusze na wspieranie autorów powinny pochodzić z budżetu państwa.

Odnośniki

Stanowisko IFLA w sprawie Public Lending Right

www.ifla.org/III/clm/p1/PublicLendingRigh-pl.pdf

ⁱ The PLR International Network, coordinated by the UK registrar for PLR, provides assistance to countries on PLROKU <http://www.plrinternational.com/>

ⁱⁱ Australia, Austria, Kanada, Dania, Estonia, Wyspy Owcze, Finlandia, Niemcy, Grenlandia, Islandia, Izrael, Łotwa, Litwa, Holandia, Nowa Zelandia, Norwegia, Słowenia, Szwecja, Wielka Brytania

ⁱⁱⁱ Belgia, Chorwacja, Cypr, Czechy, Francja, Grecja, Węgry, Irlandia, Włochy, Japonia, Kazachstan, Liechtenstein, Luxemburg, Malta, Mauritius, Polska, Portugalia, Rumunia, Słowacja, Hiszpania, Szwajcaria

^{iv} <http://www.kum.dk/sw5573.asp>

^v [http://www.plrokuuk.com/trends/pressrelease/feb2006\(1\).htm](http://www.plrokuuk.com/trends/pressrelease/feb2006(1).htm)

^{vi} IFLA CLM Background Paper on Public Lending Right

^{vii} <http://www.ifla.org/III/clm/p1/PublicLendingRigh.htm>

^{viii} BARTA, J., CZAJKOWSKA-DĄBROWSKA, M., ĆWIAKALSKI, Z., (et al.) *Prawo autorskie i prawa pokrewne. Komentarz*. Zakamycze, 2005, s. 160

^{ix} MICHALSKA, M. *Chcesz przeczytać, zapłać*. Rzeczpospolita z 26.11.2000 r.; KUŹMINSKA, K. *Co wynika dla bibliotek z dostosowania polskiego prawa autorskiego do prawa Unii Europejskiej?* *Poradnik Bibliotekarza* 2001, nr 3, s. 28

^x Sejm Rzeczypospolitej Polskiej *Interpelacje i zapytania poselskie. Odpowiedź na interpelację poselską nr 5067 z dnia 16 listopada 2000 r.* <http://www.sejm.gov.pl>

^{xi} http://www.mk.gov.pl/website/img/nsrk/NPK_czytelnictwo.pdf

^{xii} <http://www.mk.gov.pl/website/img/nsrk/nsrk.pdf>

^{xiii} http://www.mk.gov.pl/website/img/nsrk/NPK_czytelnictwo.pdf